

ΜΙΧΑΛΗΣ ΣΕΤΑΤΟΣ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΑ
ΜΕ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΤΙΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

1. Εισαγωγικά

Οι ανάγκες της επικοινωνίας μεταξύ αλλογλώσσων οδήγησε στην εμφάνιση της μετάφρασης, που στις μέρες μας, με την παγκοσμιοποίηση των πληροφοριών, έφτασε σε εκρηκτική ανάπτυξη και ποικιλία μεταφραστικών πρακτικών.

Η μετάφραση έχει μελετηθεί απο παλιά ως σήμερα (πβ. και Ι. Κακριδή, *Το μεταφραστικό πρόβλημα*, 1936), ιδίως σχετικά με την λογοτεχνική μετάφραση, αλλά και θεωρητικά, με τη διατύπωση ποικίλων θεωριών και οπτικών γωνιών (βλ. 4., πβ. Γούτσο, 2001, *Ιστορία Ελληνικής Γλώσσας*, 2001, με κεφάλαια για την μετάφραση στην αρχαιότητα, γλώσσα και μετάφραση κλπ.), πβ. και ειδικά περιοδικά, συνέδρια κλπ.

Η ανακοίνωσή μου δίνει μιιά διαγραμματική εικόνα της έρευνας για τη μετάφραση, προσθέτοντας προσωπικές παρατηρήσεις και σκέψεις πάνω στο πολύπλευρο αυτό φαινόμενο.

2. Ορισμός

Στα γλωσσολογικά λεξικά, εκτός απο διακρίσεις όπως «μετάφραση (γραπτή)-διερμηνεία (προφορική)» (Mounin, 1963), συναντούμε ορισμούς όπως «διαδικασία και αποτέλεσμα της μεταφοράς ενός κειμένου απο μιιά ‘γλώσσα αφετηρίας’ προς μιιά ‘γλώσσα σκοπό’» (Bussmann, 1990) ή «μεταφορά πληροφοριών που περιλαμβάνονται σε ένα κείμενο ή απόδοση του δηλωτικού και συνδηλωτικού περιεχομένου ενός κειμένου με τα μέσα μιιάς άλλης γλώσσας» (Lewandowski, 1975) κλπ. (πβ. και τους όρους «γλώσσα-πηγή» = ΓΠ - «γλώσσα-στόχος» = ΓΣ).

Η μετάφραση στη γενικότερη ουσία της αποτελεί μετασημειωτική διαδικασία έκφρασης της σημαντικής διάστασης ενός σημειωτικού κειμένου διαμέσου άλλου σημειωτικού ή υποσημειωτικού συστήματος.

3. Ερευνητικές επιστήμες

Η μετάφραση αποτελεί χαρακτηριστικό της επικοινωνίας, μεταξύ ετε-

ρόφωνων σύγχρονων κοινωνιών (πβ. ελληνιστική κοινή, lingua franca) ή μεταξύ εποχών, και μιά ολοένα αυξανόμενη ανάγκη, καθώς οι επαφές μεταξύ κοινωνιών αυξάνονται και διαφοροποιούνται κατα τις ταξιδιωτικές, εμπορικές, πολιτικές, θρησκευτικές, επιστημονικές, λογοτεχνικές τουριστικές κλπ. σχέσεις.

Κατα τις εξελίξεις αυτές, η μετάφραση εξετάζεται απο ποικίλες επιστήμες (παρόλο που για μερικούς, όπως ο Steiner, δέν υπάρχει επιστήμη της μετάφρασης), όπως

- γλωσσολογία θεωρητική (πβ. σχετικότητα της γλώσσας και *visions du monde*, είδος μεταγλωσσικής λειτουργίας, τυπολογία γλωσσών), αντιπαραθετική (παράλληλη εξέταση γλωσσών, που χρησιμοποιεί τη μετάφραση), εφαρμοσμένη (πβ. σχολές ξένων γλωσσών και διερμηνέων, μηχανική μετάφραση)

- λεξικολογία-λεξικογραφία: τυποποιημένα μεταφραστικά στοιχεία ως βοηθήματα προς μεταφράσεις

- σημειολογία: έκφραση περιεχομένων απο ένα σημειωτικό σύστημα σε άλλο (πβ. οτι η σημασία ενός σημείου μπορεί να οριστεί ως η μετάφρασή του με άλλα σημεία, του ίδιου ή άλλου σημειωτικού συστήματος)

- πολιτισμική ανθρωπολογία: πβ. πολιτική μεταφράσεων (τί πρέπει να μεταφραστεί και τί μεταφράζεται κατα καιρούς στη μητρική γλώσσα, βλ. 7.), κλπ.

- θεωρία λογοτεχνίας: λογοτεχνική μετάφραση, φιλολογική μετάφραση, ιστορίες γραμματειών, σύγκριση μεταφράσεων (π.χ. της *Ιλιάδας* του Πάλλη και των Καζαντζάκη-Κακριδή κλπ.)

- φιλοσοφία: δυνατότητα της μετάφρασης, πβ. την άποψη οτι οι γλώσσες είναι “καταρχήν μεταφράσιμες” (Habermas ← Cassirer) αλλά και διαφορές πολιτισμών

- θρησκευσιολογία: πβ. θρησκευτική λειτουργία στο πρωτότυπο και σε μετάφραση (βλ. 6.)

- ψυχολογία: πβ. θεωρίες ψυχανάλυσης, ψυχιατρική

- νομική: πβ. μεταφρασμένα έγγραφα κλπ

- θεωρία πληροφορίας: πβ. οτι η πληροφορία είναι: “that which is invariant under all reversible encodings or translation operations” (Shannon)

4. Θεωρίες σχετικά με τη μετάφραση

Οι μεταφραστικές θεωρίες παρουσιάζουν διάφορες κατευθύνσεις, όπως κατα τις διακρίσεις του Metsler Lexikon (1998, Vermeer: διαπολι-

τισμική επικοινωνία):

- σχετικιστικές: Humboldt κλπ., μετάφραση αδύνατη (ιδίως λογοτεχνικών κειμένων)
- καθολική θεωρία σημείων: γλώσσα ως όργανο επικοινωνίας
- μετάφραση ως διαγλωσσική μεταβίβαση: κώδικες, μεταφορά ως μιιά μορφή μεταβίβασης απο μιιά γλώσσα σε άλλη
- επιστήμη της μετάφρασης ως συζήτηση της ισοδυναμίας: μεταφράσεις της Βίβλου (Nida), δυνατή-αδύνατη για γλωσσικούς και πολιτισμικούς όρους, δυναμική, ισοδυναμία
- κειμενογλωσσολογική: τυπολογία κειμένων σχετικά με μετάφραση
- πραγματολογικής διάστασης (πβ. «πράξεις λόγου»): γλώσσα ως μέρος ανθρώπινης συμπεριφοράς/ενέργειας, καταστάσεις χρήσης ενός κειμένου
- “Translation Studies”: μετάφραση ως ανεξάρτητη επιστήμη (Holmes), θεωρίες διαδικασίας, προϊόντος, λειτουργίας, διδασκαλίας μετάφρασης, μεταθεωρητική ανάλυση
- λειτουργική θεωρία (Skopostheorie): διαπολιτισμική επικοινωνία (Vermeer)
- ερμηνευτική σκέψη: μετάφραση με κέντρο το άτομο (αναγνώστης-μεταφραστής), φιλοσοφική αντίληψη με υποκειμενική προβολή ερμηνευτή (Gadamer)

Άλλες, γενικότερες ή ειδικότερες, θεωρίες είναι (βλ. Γούτσο, 2001 κλπ.) του μετα-μοντερνισμού (αποδομητικές θεωρίες όπως του Derrida: πλασματικότητα της μεταφραστικής παράδοσης, ιδεολογικά κατασκευασμένη μετάφραση, “εθνική στάση”, διαφορά νοήματος απο γλώσσα σε γλώσσα), κριτική θεωρία της Σχολής της Φραγκφούρτης (Adorno, Horkheimer), επικοινωνιακής ηθικής (Habermas), διαδικασία ως είδωλο συνεχούς επανακωδικοποίησης (Johnston, Deleuze), βίαια ανασυγκρότηση ξένου κειμένου (μείωση πολιτισμικής διαφοράς, καθολική ιδιοποίηση ή οικειοποίηση του ξένου κειμένου, Vernuti), ερμηνεία μεταφραστικής διαδικασίας (Steiner, αρχική εμπιστοσύνη → συνθετικότητα → ενσωμάτωση → αποκατάσταση), διαδικασία χειραγώγησης (Hermans, αντίθετη απο την διαπολιτισμική μετάφραση της ανθρωπολογίας), “μέσου όρου” (Robinson, μεταξύ τέλειου αποκλεισμού του “άλλου” και αφομοίωσης), θεωρία πρόσληψης κλπ.

5. Σκοπός μεταφράσεων

Όπως φαίνεται απο την πραγματικότητα των μεταφράσεων (βλ. 7.,

10.), οι σκοποί που επιδιώκουν είναι ποικίλοι, ανάλογα με τις ανάγκες που καλούνται να καλύψουν, όπως

- καθημερινή επαφή αλλογλώσσων (κάποτε και διαδιαλεκτική): ταξίδια, τουρισμός, διεθνή συνέδρια, διπλωματία κλπ.

- καθημερινές ειδήσεις για πληροφόρηση επι διεθνών σχέσεων, γεγονότων κλπ.: καθημερινός και περιοδικός τύπος ποικίλων περιοχών (πβ. και εξειδικευμένο, όπως οικονομικών, πολιτικών, αθλητικών κλπ. ειδήσεων)

- βασικά εγχειρίδια κλπ.: επιστημονικά έργα και συγγράμματα κλπ.

- βασικά πολιτισμικά κείμενα: θρησκευτικά κείμενα όπως μεταφράσεις Βίβλου, Κορανίου, κείμενα κοινοπολιτειών κλπ.

- ξένες γραμματείες: κλασικά λογοτεχνικά, ιστορικά, φιλοσοφικά κλπ. κείμενα ως συμβολή στην προσέγγιση και γνώση ξένων πολιτισμών

- εκμάθηση γλωσσών: διεθνών (πβ. σήμερα την αγγλική), κλασικών κλπ., που προϋποθέτουν προηγούμενα και προκαταρκτικά μεταφραστικά στάδια (πβ. λεξικογραφία)

- βοήθεια προς αναγνώστες κλπ.: δίγλωσσα λεξικά, σχολιασμένες εκδόσεις ξένων κειμένων, αντικριστές μεταφράσεις στο ξένο κείμενο κλπ.

- προορισμός: να διαβαστεί ως πρωτότυπο ή ως μετάφραση (πβ. λογοτεχνικές μεταφράσεις διαφόρων ειδών, π.χ. η *Ιλιάδα* του Pope και η *Αινειάδα* του Dryden, πβ. την *Παλαιά Διαθήκη* στα ελληνικά για ελληνοφώνους Εβραίους της Αιγύπτου)

- γλωσσολογικές χρήσεις (βλ. Levý, 1963): αντιπαραθετικές γλωσσολογικές λειτουργικές μεταφράσεις, επίπεδα της γλώσσας, ανάλυση ξένων γλωσσών μόρφωμα προς μόρφωμα σε παράλληλη διάστιχη μορφή κλπ.

- κράτη με περισσότερες απο μιά επίσημες γλώσσες: αν λάβουμε υπόψη την αρχική διατύπωση του κειμένου, π.χ. Ελβετία (πβ. στην αρχαιότητα ασσυροβαβυλωνιακό και περσικό κράτος)

6. Ιστορία

Η προφορική μετάφραση χάνεται στο βάθος του παρελθόντος, ενώ η γραπτή εμφανίζεται σχεδόν μαζί με την γραφή, όπως δείχνει το γνωστό σήμερα υλικό:

- επιγραφές δίγλωσσες, τρίγλωσσες κλπ.: χρήσιμες για την αποκρυπτογράφηση αγνώστων γλωσσών, π.χ. της Ροζέτας Στήλης (πβ. αιγυπτιακή), του Bisutun (πβ. αρχαία περσική), του Λητώου Λυκίας (πβ. λυκιακή) κλπ.

- ασσυροβαβυλωνιακή γραμματεία: μεταφράσεις απο την σουμεριακή γραμματεία, όπως το έπος του Γκιλγαμές, τμήματα λεξικών κλπ.
- χετιτοασσυριακή: χετιτικά κείμενα με παράλληλη μετάφραση στην ασσυρο-βαβυλωνιακή
- αρχαία ελληνική γραμματεία: οι Αρχαίοι Έλληνες δέν μεταφράζουν κείμενα απο ξένες γλώσσες (ούτε ενδιαφέρονται γλωσσολογικά ή φιλολογικά γι' αυτές, παρά περιπτωσιακά, π.χ. για ξένες λέξεις), αλλά πληροφορούν για περιεχόμενα έργων, αντιλήψεις, θεωρίες κλπ.
- ινδική γραμματεία: κείμενά της (π.χ. του βουδισμού) μεταφράζονται στα θιβετιανά, κινεζικά κλπ.
- Βίβλος: μετάφραση των Ο' (για ελληνόφωνους Εβραίους της Αιγύπτου), γοθτική (μέρος της), λατινική, παλαιοσλαβική και σε άλλες γλώσσες του κόσμου μαζί με την εξάπλωση του χριστιανισμού (πβ. δραστηριότητα ιεραποστόλων, που μελετούν και τις γλώσσες στις οποίες μεταφράζουν, Βιβλικής Εταιρείας κλπ.)
- πολιτιστική ανθρωπολογία: μεταφράσεις μυθολογικών, θρησκευτικών κá. κειμένων διαφόρων πολιτισμών και γλωσσών
- νεότερα χρόνια και σύγχρονη εποχή: εκρηκτική ανάπτυξη μεταφράσεων, όπως στην κοινή νεοελληνική (ΚΝΕ) απο τα αρχαία ελληνικά και άλλες γλώσσες (βλ. και 7.2)

7. Η θέση των μεταφράσεων στα πολιτισμικά συστήματα

7.1 Χρήσεις (βλ. 5.)

Ανάλογα με το πολιτισμικό σύστημα και τη γλώσσα (ή τις γλώσσες), που αποτελεί το βασικό όργανο επικοινωνίας, παρουσιάζονται χρήσεις προφορικής ή γραπτής μετάφρασης για πρακτικούς ή θεωρητικούς λόγους, όπως μεταφράσεις

- ξένων εγγράφων κλπ., π.χ. διπλωματικών συμφωνιών, προσωπικών πιστοποιητικών (ταυτότητες, διαβατήρια κλπ.), πληροφόρηση κατοίκων χωρών όπου μιλιούνται πολλές γλώσσες (πβ. επιγραφές Ασόκα στην Ινδία κλπ.), τουριστών κλπ.

- ξένων γραμματειών, π.χ. της Βίβλου (Tora = Πεντάτευχος), του Κορανίου (Qur'ān)

- παλαιότερων κειμένων της ίδιας γλώσσας και εθνότητας που δέν είναι πιά κατανοητά, π.χ. της λατινικής σε νεολατινικές γλώσσες

- ξένων λογοτεχνικών κειμένων: προφορικών-γραπτών, πεζών-

ποιητικών, περιγραφικών-διαλογικών

– βασικών εγχειριδίων, ευρετηρίων κλπ.

– κινηματογραφικών (βλ. 7.2, 10.) ή θεατρικών έργων, παραστάσεων, αγώνων κλπ.

– επαφών με αλλογλώσσους (πβ. τουρισμό), επιστημονικών κλπ. συνεδρίων (πβ. διερμηνεία) κλπ. (πβ. και επαφές με εξωγήινους στην επιστημονική φαντασία)

– διαλογικών κειμένων και ομιλιών, πβ. ποντιακές ταινίες με υποτίτλους στην ΚΝΕ, ομιλίες στην τηλεόραση στην κατωϊταλική ή κυπριακή με μετάφραση στην ΚΝΕ

– μεταφραστικών δανείων: *conscientia* < *συνείδησις*, *accusativus* < *αίτιατική*, *ficatum* (> ιταλ. *fegato*, ισπ. *higado*, γαλλ. *foie*, ρουμ. *ficat*) < (ἤπαρ) *συκωτόν*

– μίμησης ξένων κειμένων και χαρακτηριστικών τους: σημιτισμοί της μετάφρασης των Ο', αγγλικά κείμενα που μιμούνται την ουαλική ομιλία (π.χ. στη θέση των όρων της πρότασης κλπ.), κείμενα της ΚΝΕ όπου κάθε φράση αρχίζει απο *και* σε μετάφραση αραβικού κειμένου (πβ. *wa...wa...*), αλλά αυτό μπορεί και να αποπροσανατολίσει, επειδή στην ΚΝΕ το υφολογικό αυτό στοιχείο έχει άλλη φόρτιση

– γενικής πληροφόρησης: ιδίως στην σημερινή εποχή, όπου παρουσιάζεται έξαρση των μεταφράσεων κάθε είδους, ενώ η διάδοση των διεθνών γλωσσών και κυρίως της αγγλικής οδηγεί στην κατάργηση ορισμένων ειδών μετάφρασης στις άλλες γλώσσες (πβ. όμως και τη σημερινή μεταφραστική καταιγίδα στην ΚΝΕ)

Η μετάφραση βρίσκεται κανονικά σε δεύτερη μοίρα ως προς το πρωτότυπο, ιδίως το λογοτεχνικό, που είναι μοναδικό και προσωπικό, εκτός αν ο μεταφραστής παίρνει αφορμή απ' αυτό και γράφει κάτι δικό του, κάτι που έχει την αξία της προσωπικής δημιουργίας (π.χ. στο προσωπικό ύφος κλπ., βλ. 5.).

Οι μεταφράσεις παρουσιάζουν κοινά στοιχεία και χρήσεις με άλλα γλωσσικά στοιχεία, όπως η παράφραση, η περίφραση, η ερμηνεία κλπ. (βλ. 9.), που αποσκοπούν στην καλύτερη κατανόηση ή απλώς στην κατανόηση των γλωσσικών εκφορών.

7.2 Αποτελέσματα και επιδράσεις των μεταφράσεων

Οι μεταφράσεις έπαιξαν και παίζουν μεγάλο ρόλο στην ιστορία της ανθρωπότητας, αλλά και των ατόμων, όπως φαίνεται απο τα εξής:

– αύξηση επικοινωνιακών αναγκών και πληροφόρησης σε παγκόσμιο επίπεδο, πβ. μεταγλωττισμό ταινιών (παρά τα αντικαισθητικά και αρνητικά αποτελέσματα, π.χ. σε κινούμενα σχέδια) κλπ., παγκοσμιοποίηση

– δημιουργία κοινών διαγλωσσικών χαρακτηριστικών: «διεθνές» λεξιλόγιο (πβ. Standard Average European) με ξένα δάνεια (π.χ. *μπάσκετ* κλπ., επιστημονικοί όροι, π.χ. *charm* κλπ.), μεταφραστικά δάνεια (π.χ. *ουρανοξύστης* < *skyscraper* κλπ.)

– αποκρυπτογράφηση γλωσσών, π.χ. της τρίγλωσσης επιγραφής του Bisutun (σε αρχαία περσική-ελαμική-αραμαϊκή)

– γλωσσικές επιδράσεις: π.χ. ελληνισμοί της λατινικής (βλ. 11.2)

– μεταφραστικές επιδράσεις: όπως της μετάφρασης των Ο' στην ελληνική (π.χ. *ο κύριος των δυνάμεων* κλπ.), γνωστών ρητών κλπ. (π.χ. *να ζεί κανείς ή να μη ζεί* από τον Shakespeare, *θύελλα εν κρανίω* από τον Hugo, πβ. και *Οι Αθλιοι*, που στην ΚΝΕ έχει άλλη σημασία), παροιμιωκών φράσεων όπως *ο χρόνος είναι χρήμα* < *time is money*, *στις ελληνικές καλένδες* < *ad Kalendas Graecas* κλπ., πβ. και την επίδραση μεταφράσεων της Βίβλου στην διαμόρφωση κοινών γλωσσών (αγγλικής, πβ. King's English, γερμανικής, πβ. μετάφραση Λουθήρου κλπ.)

– επίδραση στους μεταφραστές: γνώση των “μυστικών” της ξένης γλώσσας αλλά και της μητρικής, “ηθική” της μετάφρασης (αναγνώριση των ξένων χαρακτηριστικών, αγώνας για την αλήθεια)

– πρότυπα αποδοχής: κλίμακα από την προσεκτικότερη ανάγνωση (άμεση προσέγγιση πρωτοτύπου) ως την αδιάφορη ανάγνωση της μετάφρασης (σάν να ήταν πρωτότυπο κείμενο της μητρικής γλώσσας), πβ. και εποχιακά πρότυπα όπως οι διάφορες μεταφράσεις του Ομήρου (Πάλλη, Καζαντζάκη κλπ.)

– μεταφραστικές ελλείψεις: με βάση τον ρόλο των μεταφράσεων στη γνώση και προσέγγιση των πολιτισμών και παρά τη διαδεδομένη σήμερα γλωσσομάθεια, υπάρχουν μεγάλα κενά στις απαραίτητες μεταφράσεις, ιδίως σε χώρες όπως η Ελλάδα, όπου λείπουν μεταφράσεις από την λατινική (αντίθετα απ' ό,τι παρατηρείται σήμερα για τα αρχαία ελληνικά), από την ινδική (παρά τις παλαιότερες προσπάθειες του Γαλανού), την περσική (π.χ. του *Σαχναμέ* του Φιωντουσί και έργων άλλων ποιητών), την αραβική (πβ. αρχαία ελληνικά κείμενα που διασώζονται μόνο σ' αυτήν), την τουρκική γραμματεία.

8. Μεταφράσεις και ευρύτερο γλωσσικό πλαίσιο

Οι μεταφράσεις εμφανίζουν διασυνδέσεις και συσχετίσεις με άλλα γλωσσικά φαινόμενα, ανάλογα με το αν διακριθούν ως (βλ. Toury):

- διαδικασίες (στάδια ως συνεχές κλπ.): ανάλυση αρχικής έκφρασης της ΓΠ → επιλογή χαρακτηριστικών που πρέπει να διατηρηθούν → μεταφορά στη ΓΣ → ανασύνθεση των στοιχείων στην ΓΣ

- μεταφραστικότητα ως αρχική εναλλακτικότητα μεταξύ δύο σημασιακών οντοτήτων: ενδογλωσσική (π.χ. διαδιαλεκτική)

- η μετάφραση που ως οντότητα ενός συστήματος προϋποθέτει ένα άλλο: διασημειωτική

- παράφραση: πβ. απλοποιητική μετάφραση (για ευκολότερη κατανόηση: συντομευτική, επεξηγηματική λέξεων που λείπουν από τη ΓΣ κλπ.), πβ. και απλοποίηση κειμένων ξένης γλώσσας για αρχάριους με περιορισμένο λεξιλόγιο σ' αυτήν

- περίφραση: επεκτεταμένη μορφή (π.χ. σε βιαστική μετάφραση κλπ.)

- μίμηση: ξένων συντάξεων (π.χ. *non habent unde reddere tibi* < οὐκ ἔχουσιν ἀντιποιῆσαι), παρωδία (π.χ. *νά τες οι εφτά παχιές αγελάδες!*), καρικατούρα (π.χ. *οὐκ ἔχω πού την κεφαλήν πλύναι*), pastiche (π.χ. *ζωγραφικήν ποίει και εργάζου!*), πβ. «πιστή αντιγραφή»/δουλική απομίμηση

- δανεισμός: μεταφραστικά δάνεια (κάποτε με διαφορετικές σημασίες, π.χ. *περι ορέξεως ουδείς λόγος* < *de gustibus non disputandum*, ή με διαφορετική φόρτιση, π.χ. *η μητέρα των μαχών* κατά την αραβική έκφραση, που στα ελληνικά θα έπρεπε να αποδοθεί *η μάχη των μαχών*), πβ. λογοκλοπή (για εκτεταμένα κείμενα, κατακριτέα ή μή), παραθέματα (κανονικά σε παρενθέσεις), ποικίλες επιδράσεις

- απόδοση, περιλήψη: από αρχική μετάφραση (ανάγνωση, κατανόηση)

- ανόμοιες διαδικασίες και μεταφορικές χρήσεις: πβ. *αυτό μεταφράζεται σε πλήρη αποτυχία/χαμένο χρόνο/πεταμένα χρήματα* (δείχνει τη δυνατή σχέση μεταξύ σημειωτικών συστημάτων)

9. Μεταφράσεις και παραπλήσια φαινόμενα

Η φύση και ουσία της μετάφρασης παρουσιάζει ομοιότητες με άλλα φαινόμενα, που θα μπορούσαν να θεωρηθούν μεταφράσεις, όπως:

- η κατανόηση ξένων κειμένων, προφορικών ή γραπτών: όταν δέν είναι απολύτως αυτόματη και ανεπαίσθητη (πβ. δίγλωσσους, αλλά και καλούς γνώστες ξένων γλωσσών) αλλά ενσυνείδητη (πβ. όμως και διαδικασίες ασύνειδες του μυαλού των διγλώσσων)

– απο ένα σημειωτικό σύστημα σε άλλο: π.χ. μετάφραση σε γλώσσα νευμάτων των κωφαλάλων (πβ. Basic English), αλλά και γλωσσικό κείμενο σε “γλώσσα” ζωγραφικής, μουσικής, χορού, μίμου κλπ. (με διαφορές στην έκταση και πληρότητα)

– απο επιστημονική έκφραση σε εκλαϊκευτική και αντίστροφα, π.χ. λαϊκών ή διαλεκτικών όρων χλωρίδας και πανίδας σε επιστημονική ορολογία (πβ. προσθήκη του επιστημονικού όρου σε παρένθεση μετά τον λαϊκό)

– άλλες περιπτώσεις: κύρια ονόματα “μεταφράζονται” σε αριθμούς σε τηλεφωνικούς καταλόγους, ταυτότητες κλπ.

– τραγούδι: τραγουδιστή εκφορά σε γνωστό σκοπό για ειρωνεία κλπ.

10. Είδη και μορφές μεταφράσεων

Απο τη βιβλιογραφία των ερευνών σχετικά με τη μετάφραση (βλ. Γούτσο, 2001, Nida, 1964, Steiner, 1975, Levý, 1963, New Princeton Encyclopedia of Poetics, 1993, κλπ.) διαπιστώνουμε οτι απο παλιά, αλλά και σε νεότερες εποχές, έχουν διακριθεί διάφορα είδη μεταφράσεων, συχνά σε αντιθέσεις, όπως:

– ακριβής/ορθή/σωστή-λανθασμένη/εσφαλμένη, πβ. επιτυχής-ανεπιτυχής, μεταφραστικοί *μαργαρίτες*

– ισοδύναμη/ισότιμη-ανισοδύναμη: πβ. ιστορικά, κοινωνικά, πολιτισμικά πλαίσια

– προφορική-γραπτή: πβ. διερμηνεία, επαγγελματίες μεταφραστές γραπτών κειμένων

– άμεση-έμμεση: διερμηνεία (απο ξένη στη μητρική γλώσσα και αντίστροφα)- ξένη γλώσσα → άλλη ξένη γλώσσα → μητρική (βλ. αλυσιδωτή)

– λέξη προς λέξη-κατα λέξη-κατα το νόημα: πβ. δουλική κλπ.

– συνεχής-διάστιχη: συνεχές κείμενο-μεταξύ στίχων κλπ.

– πιστή-ελεύθερη: διάφορα στάδια και βαθμίδες, π.χ. πυκνή, σιχοκεντρική, «καθρέφτισμα του πρωτοτύπου» (Λούθηρος), εξατομικευμένη (με προσωπικό ύφος, Schleiermacher), κατα το γράμμα του πρωτοτύπου-κατα το πνεύμα του πρωτοτύπου, πειραματική, πβ. επιστημονική και τεχνική-εκλαϊκευτική κλπ.

– λογοτεχνική/δημιουργική- τυποποιημένη

– εθνοστρεφής-μή εθνοστρεφής: εθνολογική/πολιτισμική και μή

– απλή-πολλαπλή: με απλό κείμενο-με αντικριστά κείμενα σε πολλές γλώσσες (π.χ. τετραπλή μετάφραση της Βίβλου)

- αρχαϊκή-νεολογική/σύγχρονη
 - ενδογλωσσική-διαγλωσσική: απο την κοινή σε ιδιόλεκτο (για ειρωνεία κλπ.), απο ένα επίπεδο γλώσσας σε άλλο (π.χ. εκλαϊκευτικά επιστημονικά έργα), απο την ΚΝΕ σε διάλεκτο και αντίστροφα, απο την καθαρεύουσα στη δημοτική-απο μιά γλώσσα σε άλλη, πβ. και γλώσσα θεών (“*hunc Icelon superi mortale Phobetora vulgus nominat*”, Ovidius)
 - ενδοσημειωτική-διασημειωτική: στο ίδιο σημειωτικό σύστημα (πβ. μετά-φραση ορισμένων στοιχείων σε ξένη γλώσσα για λόγους αιδημοσύνης, όπως στην ανθο-λογία επιγραμματικής ινδικής ποίησης του Böhtling, όπου τα τολμηρά ποιήματα μεταφράζονται στα λατινικά και τα υπερ-τολμηρά στα αρχαία ελληνικά) - απο ένα σημειωτικό σύστημα σε άλλο (πχ. προφορική γλώσσα → γλώσσα νευμάτων, περιγραφές έργων ζωγραφικής, μουσικής κλπ., επαναμετάφραση/back translation στην πολιτισμική ανθρωπολογία για εξακρίβωση των πολιτισμικών ατομικών και καθολικών χαρακτηριστικών ανάλογα με το τί παραμένει και τί χάνεται κατα τη διαδικασία αυτή, πβ. και μεταγραμματισμούς = «μετάφραση» σε άλλο γραφικό σύστημα, π.χ. απο το ελληνικό στο λατινικό αλφάβητο)
 - ανθρώπινη-μηχανική: η συνηθισμένη-η πρόσφατη (για πρακτικούς, προς το παρόν, επικοινωνιακούς σκοπούς), απο μηχανές (υπολογιστές)
 - κοινή-γλωσσολογική: η συνηθισμένη-η μετάφραση μόρφωμα προς μόρφωμα σε διάστιχη παράλληλη μορφή (πβ. αντιπαραθετική ανάλυση γλωσσών, το *pada text* στις εκδόσεις των βεδικών ύμνων)
 - δυνατή-αδύνατη: υψηλής μεταφρασιμότητας (π.χ. μεταξύ γλωσσών όμοιου τύπου, μεταξύ πολιτισμών σε επαφή ή όμοιων πολιτισμικών εξελίξεων κλπ.)-χαμηλής μεταφρασιμότητας (μεταξύ γλωσσών και πολιτισμών πολύ διαφορετικών), πβ. και την άποψη μερικών ερευνητών που θεωρούν τη μετάφραση κατα βάση αδύνατη (*objection préjudicielle*, βλ. Ladmiral, 1979)
- στα οποία θα μπορούσαν να προστεθούν:
- μηδενική: γλωσσικά στοιχεία αφήνονται αμετάφραστα, στο ξένο αλφάβητο ή μεταγραμματισμένα (π.χ. με λατινικό αλφάβητο σε ελληνικό κείμενο ή αντίστροφα, όπως (*sic*), πβ. και ρωσικό *фардж* (βλ. έντυπο σ. 7) σε μετάφραση του αραβικού των «1001 νυκτών» ___ = *fente/partie du corps que la pudeur cache*), πβ. και αραβικούς αριθμούς με διάφορα γραφικά συστήματα
 - αποσιωπητική: αφήνεται κενό στο κείμενο ή χρησιμοποιούνται αποσιωπητικά, που πρέπει να συμπληρώσει ο ακροατής ή ο αναγνώστης

απο τα συμφραζόμενα, για λόγους αιδημοσύνης, συστολής, αβεβαιότητας κλπ.

– αναπληρωματική: όταν λείπει το πρωτότυπο, πβ. αραβικές μεταφράσεις χαμένων αρχαίων ελληνικών κειμένων

– συμπληρωματική: όπως όρος της KNE + ξένο όρο σε παρένθεση (π.χ. *τονικότητα* (*accent*) κλπ.)

– σχολιασμένη: με σημειώσεις (πολιτιστικές κλπ.)

– ερμηνευτική/ετυμολογική: *λέγεται Δεληκάρη*, δηλαδή «*τροελογουναίκα*», *όνομα και πράμα*

– κρυπτογραφική/αποκρυπτογραφική: κρυπτογραφική ή αποκρυπτογραφημένη μορφή κειμένου (πβ. και αποκρυπτογραφήσεις νεκρών, άγνωστων κλπ. γλωσσών)

– τροποποιητική (με αλλαγές επιπέδου της γλώσσας): για παιδιά, γυναίκες, για τον μέσο αναγνώστη (πβ. εκλαϊκευτικές μεταφράσεις), παρωδική/γελοιογραφική/ειρωνική κλπ. (π.χ. *Neograeca sunt non leguntur*)

– με πολλά ξένα στοιχεία: λόγω μεταφραστικών δυσκολιών ή απόδοσης του χρωματισμού ξένων στοιχείων (πβ. λατινικό *paraverēdus* < *para* + γαλατικό *vereda* “cheval de porte”, > *palefroi*, *Pferd*)

– σύμμεκτη: μετάφραση με παραφράσεις λόγω δυσκολιών κλπ., πβ. περιφραστική μετάφραση (βλ. 8.)

– αλυσιδωτή: απο μιά γλώσσα σε άλλη κι απ’ αυτήν σε τρίτη κλπ., πβ. την πρακτική διερμηνέων στον ΟΗΕ, όπου ένας μεταφράζει απο τα κινεζικά στα αγγλικά και ένας άλλος, που τον ακούει να μεταφράζει, στα ισπανικά κλπ.

– λεξικογραφική: δίγλωσσα (ή πολύγλωσσα) λεξικά απο μιά γλώσσα σε άλλη, απο μιά διάλεκτο στην κοινή κλπ. (με μονολεκτικές ή και πολυλεκτικές μεταφράσεις)

– κοινογλωσσική: απο ένα ιδιόλεκτο στην κοινή γλώσσα

– μεταγραμματιστική: απο ένα γραφικό σύστημα σε άλλο, π.χ. απο την ιδεογραφική κινεζική σε λατινικό αλφάβητο (με προσθήκες κλπ.), απο το ελληνικό στο λατινικό αλφάβητο

– ταυτόχρονη: λόγια ηθοποιών και υπότιτλοι κινηματογραφικών ταινιών κλπ.

– ταυτόγραφη: ορισμένα κινεζοϊαπωνικά κείμενα σε ιδεογραφικό αλφάβητο, που μπορούν να διαβαστούν και κινεζικά και ιαπωνικά (με την βοήθεια αριθμών αριστερά των ιδεογραμμάτων και μορίων και καταλήξεων σε αλφάβητο katakana), παρό την τυπολο-γική διαφορά των γλωσσών (αναλυτική-συγκολλητική)

Ορισμένα είδη προτιμούνται για συγκεκριμένους λόγους, π.χ. η πεζή μετάφραση για εξαιρετικά δύσκολα στην μετάφραση ποιήματα, ή ανάλογα με τον αποδέκτη (ειδικός-μέσος αναγνώστης κλπ.), το μέσο (προφορική-γραπτή), τον τύπο των μηνυμάτων (π.χ. επιστημονικά, λογοτεχνικά, τεχνικά, δημοσιογραφικά, διαλογικά, θρησκευτικά κλπ. κείμενα), τις σχέσεις ΓΠ και ΓΣ (λογοτεχνία, ερμηνεία κλπ.).

11. Προβλήματα και λύσεις

11.1 Προβλήματα

Το γενικότερο και βασικότερο ερώτημα είναι αν καταρχήν είναι δυνατή η μετάφραση, αν είναι επιτευκτική η μεταφραστικότητα μεταξύ γλωσσών, παίρνοντας υπόψη την σχετικότητα της γλώσσας (πβ. θεωρία Sapir-Whorf). Τα αποτελέσματα της έρευνας επι της σχετικότητας (οι ισχύει μερικώς και όχι απολύτως), η ύπαρξη των καθολικών γλωσσικών χαρακτηριστικών και η καθημερινή πραγματικότητα των υπαρκτών μεταφράσεων αποδεικνύουν ότι η μετάφραση είναι δυνατή. Εμφανίζονται όμως πολλά προβλήματα, όπως:

1) Λεξιλογικά (βλ. Schogt, Ladmiral, 1979)

– έλλειψη αντίστοιχου όρου (άγνωστο αντικείμενο αναφοράς στον κόσμο της ΓΣ), βλ. 11.2 (λύσεις)

– επικάλυψη σημασιακών πεδίων, πβ. αγγλικά *city-town-village* – γαλλικά *ville-village* κλπ.

– σχέσεις ένα προς δύο: πβ. *θείος/α* με *patruus-avunculus*

– προβληματικές μεταφράσεις, π.χ. (Lucilius) *γῆ corpus, anima πνεῦμα*

2) Γραμματικά

– τυπολογική διαφορά: αναλυτικές-συνθετικές γλώσσες (πχ. αγγλική-λατινική), διαφορά ρυθμού (π.χ. μετρικές μορφές με βάση τη δομή των συλλαβών - με βάση τον δυναμικό τόνο, όπως στη λατινική-νεοελληνική ποίηση)

– μεταγλωσσικές χρήσεις: παρατηρήσεις: π.χ. (Pacuvius) *id quod nostri coelum memorant Grai perhibent aethera*

3) Κοινωνιογλωσσικά:

– διαφορές κοινωνικών διαλέκτων (sociolects), όταν δέν αφορούν τοπικά διαλεκτικά στοιχεία (πβ. γεωγραφικές διαλέκτους)

– κείμενα ως πολιτισμικά στοιχεία: αρχαϊκές μορφές και τύποι

4) Πολιτισμικά

Πολιτιστικές επιδράσεις εμφανίζονται στη συνάντηση πολιτισμών, πβ. ελληνικούς και ξένους τεχνικούς και επαγγελματικούς όρους (π.χ. στη λαϊκή λατινική “*Mulomedicina Chironis*” *si quod iumentum vitio subrenali prensum fuerit, quod appellatur Graece nefrites*), κοινωνική ζωή (π.χ. *πάρτυ*, *γουνήκεντ*, *κάρτ ποστάλ* κλπ.), λεξιλόγιο του χριστιανισμού στα λατινικά (π.χ. *angelus*, *evangelium* κλπ.) κλπ.

Η μετάφραση ορισμένων βασικών πολιτισμικών κειμένων κάποτε απαγορεύεται ή αποφεύγεται, πχ. της ορθόδοξης χριστιανικής λειτουργίας στην ΚΝΕ, του Κοραίνου σε μουσουλμανικές χώρες (πβ. και την απομνημόνευσή του απο τους *ha f i d*, συχνά χωρίς κατανόηση του αραβικού κειμένου), για να μην αλλοιωθεί ο «θείος λόγος» κλπ.

Η μετάφραση αποφεύγεται και σε περιστάσεις όπου επιζητείται κάποια μυστικότητα, πβ. ομιλία σε ξένη γλώσσα κατανοητή απο λίγους.

5) Ιστορικά: οι μεταφραστές έχουν κάποτε την τάση να τροποποιούν το νόημα του κειμένου βάσει της θέσης που παίρνουν απέναντι στην ιστορικότητά του, π.χ. σχετικά με το *Testimonium Flavianum*)

6) Αισθητική (βλ. Levý, 1963)

– παιγνιώδης χρήση της γλώσσας: λογοπαίγνια, παιχνίδια λέξεων

– δημιουργικότητα της γλώσσας: λογοτεχνών (χρήση γλωσσικού συστήματος), γλωσσολόγων (δημιουργία νέων όρων), πβ. και γνώμες για τις μεταφράσεις (κριτική αποτίμηση κλπ.)

– επίπεδα της γλώσσας: ύφος εποχών (βλ. 6.), για ορισμένες κατηγορίες αναγνωστών

7) Συναγωνισμός ή σύγκρουση μεταφράσεων

Οι διαφορετικές μεταφράσεις του ίδιου κειμένου οδηγούν σε σύγκριση και αξιολόγησή τους (πβ. κριτική συζήτηση μεταφράσεων λογοτεχνίας). Ακραία περίπτωση μπορεί να θεωρηθεί όταν η μετάφραση κρίνεται ανώτερη ή καλύτερη απο το πρωτότυπο

Η παράλληλη φιλολογική εξέταση μεταφράσεων οδήγησε σε ποικίλες διαπιστώσεις, όπως

– ανανέωση μεταφράσεων του ίδιου παλαιού κειμένου: κάθε εποχή απαιτεί δικές της μεταφράσεις της κλασικής λογοτεχνίας, επειδή η ΓΣ αλλάζει, αλλά και η γνώση και κατανόηση των κειμένων της ΓΠ μπορεί να βελτιωθεί (με επιστημονικές φιλολογικές έρευνες κλπ), πβ. μεταφράσεις του Ομήρου απο τον Πάλλη και απο τους Καζαντζάκη-Κακριδί

– ιδεολογικές επιδράσεις: πολιτισμικές αρχές κλπ. μπορούν να αναγκάζουν τους μεταφραστές σε τροποποιήσεις του κειμένου, π.χ. σχετικά με

τις τολμηρές ή χυδαίες εκφράσεις, το υβριστικό λεξιλόγιο (πβ. εκδόσεις αλλά και μεταφράσεις των «1001 Νυκτών» με αφαίρεση των προσβλητικών εκφράσεων)

- συνθήκες μετάφρασης: προσόντα μεταφραστών (δίγλωσσοι ή τουλάχιστο καλοί γνώστες της ΓΠ), χρόνος επαρκής, πρακτική εμπειρία κλπ.

- στάση ακροατών/αναγνωστών: μπορούν να βλέπουν τις μεταφράσεις ως κείμενα της μητρικής γλώσσας, ως πρωτότυπα (π.χ. τους *Αθλίους* του Ουγκό), που περιέχουν στοιχεία ασυνήθιστα, ακατάληπτα, που τους δυσανασχετούν κλπ.

8) Πρωτότυπο ή μετάφραση και σε ποιά γλώσσα

Το πρόβλημα αυτό αφορά γενικότερα ερωτήματα, που προκύπτουν απο

- το πλήθος των γλωσσών: μπορούν να υπάρξουν μεταφράσεις όλων των κλασικών έργων της παγκόσμιας λογοτεχνίας σε όλες τις γλώσσες;

- το πλήθος των αναγνωστών: λίγοι γνωρίζουν καλά μιά ξένη γλώσσα, ώστε να μη χρειάζονται μετάφραση

- την ουσία της μετάφρασης, δηλ. τί παραμένει στην μετάφραση απο το κείμενο της ΓΠ: Σχετικά με τη μετάφραση λογοτεχνικών έργων, έχει παρατηρηθεί (βλ. *New Encyclopedia of Poetics and Poetry*) οτι π.χ. η ποιητική μετάφραση ποιητικών κειμένων προσπαθεί να αποδώσει το ξένο κείμενο, αλλά οι επιτυχίες της είναι αμφίβολες, ενώ η μετάφραση σε πεζό λόγο διατηρεί το περιεχόμενο και τη γενική δομή του κειμένου, αλλά χάνεται το βασικότερο μέρος, η γλωσσική μορφή (πβ. οτι το περιεχόμενο μπορεί να εκφραστεί ποικιλοτρόπως, όπως φαίνεται και απο τις βελτιώσεις του ποιητή κατα την επεξεργασία του κειμένου του ως την τελική του μορφή)

- την διδασκαλία ξένων κειμένων: για αποφυγή των μεταφράσεων και των προβλημάτων της, όπως παρουσιάζονται π.χ. στο θέμα της διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής γραμματείας στο γυμνάσιο και λύκειο, όπου προβλήματα δημιουργούνται απο την έλλειψη χρόνου και διάθεσης (πβ. και τη διδασκαλία της λατινικής), τη δυσκολία της αρχαίας ελληνικής (γραμματειακές γλώσσες κλπ. που χρησιμοποιεί), εφόσον ούτε οι απόφοιτοι των φιλολογικών σχολών δέν μπορούν να θεωρηθούν οτι την έχουν μάθει (γνώσεις όχι μόνο γραμματικής αλλά και πραγματολογίας, εκτεταμένες αναγνώσεις αρχαίων κειμένων κλπ. και ακόμη περισσότερο για τη λατινική γραμματεία). Τα μεταφρασμένα κείμενα αποτελούν μιά λύση, επειδή επιτρέπουν τη διδασκαλία εκτενών κειμένων ή

ενοτήτων (π.χ. ολόκληρες τραγωδίες), περισσότερα γραμματειακά είδη και συγγραφείς κλπ. (πβ. και άλλες προτάσεις: ειδικά κλασικά γυμνάσια και λύκεια, αντικριστά κείμενα αρχαίας και ΚΝΕ, ανθολόγια της αρχαίας ελληνικής γραμματείας με σχόλια και σημειώσεις, παραθέματα στα αρχαία ελληνικά μέσα σε μεταφράσεις κλπ.).

– εξάρτηση (μετάφραση) ή ανεξαρτησία (παράλληλη δημιουργία): πβ. περιπτώσεις όπου η κατεύθυνση της μετάφρασης (ΓΠ → ΓΣ) είναι ασαφής όπως στο *έφαγα τα ψωμιά μου - iam panos meos comedi* (Petronius)

9) Μετάφραση και κατανόηση

Η κατανόηση μιάς πραγμάτωσης σημειωτικού συστήματος θα μπορούσε να θεωρηθεί μετάφραση στη «γλώσσα» του εγκεφάλου, αλλά πβ. ότι κάποτε «αναγνωρίζουμε» το κείμενο χωρίς να το κατανοούμε (προβλήματα συνειδήσεως και αυτοσυνειδησίας).

10) Αξιολόγηση μετάφρασης: αλλιώς διαβάζεται ένα κείμενο ως μετάφραση άλλου ή ως μετάφραση μετάφρασης και αλλιώς ως πρωτότυπο, πβ. την ανάγνωση και αξιολόγηση κειμένων με ή χωρίς ένδειξη συγγραφέα, κειμένου πολύ γνωστού ή άγνωστου συγγραφέα, κατα γραμματειακό είδος κλπ., πβ. απόψεις σχετικά με την επιτυχία των μεταφράσεων κατα εποχές, σχολές, άτομα (βλ. παραπάνω)

11.2 Λύσεις (βλ. Levý, 1963, *Ladmiral*, 1979)

Οι λύσεις στα μεταφραστικά προβλήματα που μπορούν να ενσωματωθούν στο σύστημα της ΓΣ διακρίνονται σε

1) Άμεσες

– αμετάφραστα: *eam quem φιλοσοφίαν Graeci vocant* (Cicero, *De Oratore*)

– δάνεια: απροσάρμοστα (π.χ. *Hectora*, Vergilius), προσαρμοσμένα (Hectorem, Ennius/Cicero, *sophiam vocant me Grai vos sapientiam*, Afranius, *opsonate!*, Plautus, *σαμοβάρι* κλπ.)

– νεολογισμοί: π.χ. σε οικογένειες λέξεων όπως *sycophantam/sycophantari/sycophantiam* (Plautus)

– μεταφραστικά δάνεια: ουσία → *essentia*, *Νέα Διαθήκη* → *Novum Testamentum*, *feedback* → *retroaction/ανάδραση*

– λέξη προς λέξη: *θαυμαστόν ὄσον* → *incredibile quantum*, *οὐκ ἀποκρίνει οὐδέν* → *non respondes nihil*, *ἄνδρα μοι ἔννεπε Μοῦσα πολύτροπον* → *virum mihi, Camena, insece versutum* (Livius Andronicus)

– παραφράσεις: *multos Danaum demittimus Orco* (Vergilius), *incipio facere* < μέλλω ποιεῖν

– περιφράσεις: ἤσθητο ἐμπεσῶν > *sensit medios delapsus in hostes*,
δοῦναι φαγεῖν > *dare ad manducare*

2) Ἐμμεσες

– μετάθεση: γερμανικά *gern haben* - γαλλικά *aimer*

– τροποποίηση: ὄλετο πᾶσα κατ’ ἄκραν Ἴλιος αἰπεινή > *ruit alto a culmine Troia* (Vergilius), συνωνυμική παράφραση (π.χ. αγγλικό *forget it!* – γαλλικό *n’y pensez plus!*)

– ισοδυναμία: γαλλικά *j’ ai une faim de loup* – ιταλικά *ho una fama de cavallo* – ισπανικά *tengo una hambre canina*

– υιοθέτηση: η λαϊκή λατινική προτιμά το *colap(h)us* (< κόλαφος) απο το *ictus* (> γαλλικά *coup*, ιταλικά *colpo* > κόλπο), πβ. *παραβολή* > *parabolare* > γαλλικά *parler/parole*, ιταλικά *parlare*, ισπανικά *hablar*, πορτογαλικά *falar*, *πρεσβύτερος* > *presbyter* > γαλλικά *prêtre* κλπ.

3) Κατα περίπτωση

– μεταφράσεις σε διεθνείς γλώσσες προτιμούνται απο μεταφράσεις σε λιγότερο γνωστές και διαδεδομένες γλώσσες

– μεταφράσεις σε όμοιας δομής γλώσσες είναι συχνά καλύτερες απο άλλες, π.χ. στην αγγλική απο τα κινεζικά (αναλυτικές γλώσσες), στα λατινικά απο τα ελληνικά (π.χ. *πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε* → *divum pater atque hominum rex*, Ennius)

– μιά λογοτεχνική μετάφραση μπορεί να “κλίνει” προς το ξένο γλωσσικό σύστημα (όσο είναι δυνατό), για να δώσει την εντύπωση της ξένης δομής, του ξένου ύφους, χρωματισμού κλπ., π.χ. όταν στην ΚΝΕ έχουμε διαδοχικές προτάσεις να αρχίζουν απο *και* + ρήμα... *και* + ρήμα...για μετάφραση αραβικού κειμένου ή να τελειώνουν με ρήμα για μετάφραση λατινικού κειμένου κλπ.

4) “Ενστικτώδης” μετάφραση βάσει αντίδρασης προς το περιεχόμενο (νόημα, επίπεδα γλώσσας, καταστάσεις) της ΓΠ, που δείχνει την ιδιωματική χρήση της γλώσσας, δηλ. δέν μεταφράζουμε την συγκεκριμένη έκφραση, αλλά τη γλωσσική χρήση, με αφετηρία την αντίδραση προς μιά κατάσταση πραγμάτων, προς ένα “εσωτερικό” περιεχόμενο, που δέν αποκαλύπτεται στις μορφές του παρα αφού εκφραστεί (πβ. *γεία χαρά!* – *so long!*, *γεία στα χέρια σου* – *well done!*). Δυσκολότερη πάντως είναι η απόδοση /μετά-φραση του προσωπικού ύφους.

11.3 Ποικιλία

Γλωσσικά στοιχεία σε κείμενα μιάς γλώσσας μπορούν να μὴν αντιστοιχούν ακριβώς σε στοιχεία άλλης γλώσσας (συνηθισμένη κατάσταση),

λόγω δομικών και πολιτισμικών διαφορών, αυτό όμως δέν σημαίνει αδυναμία ερμηνείας και μετάφρασης σε άλλη γλώσσα, αλλά μόνο διαφορές (κλίμακα κατα περίπτωση) απόδοσης (π.χ. με παράφραση, αναλυτική έκφραση κλπ.). Οι μεταφραστικές λύσεις και μέθοδοι μπορεί να είναι ποικίλες (βλ. 11.2), όπως

– υφολογισμός, παράγωγο, σύνθετο, φρασεολογική ενότητα, μεταφραστικό δάνειο, (π.χ. *συνείδησις* > *conscientia*, *αίτιατική πτώσις* > *accusativus casus*)

– ξένο αμετάβλητο (γραφή σε ξένο αλφάβητο): *tabou/tabu*, *John*

– ξένο σε αλφάβητο της ΓΣ: *ταμπού*, *Τζών*, *μπάσκετ*, λατινικά *rhetor*, *Hectora*, πβ. αμετάφραστα στοιχεία, των οποίων τη σημασία αφήνεται να συμπεράνει ο αναγνώστης (τολμηρά, χυδαία, βλ. 10.)

– ξένο εντεταγμένο στην ΓΣ: *Τζώνης*, *τα ταξιά* (λαϊκός τύπος αντί *τα ταξί*), λατινικά *draco*, *Hectorem*

– σε αντίστοιχο επίπεδο γλώσσας (όταν υπάρχει): *Γιάννης*, λατινικό *sycophantui*

– με γενική έννοια (που δέν δημιουργεί προβλήματα κατανόησης): *εξοχικό*, *υπάλληλος της τοπικής διοίκησης*

– με ειδική έννοια (με ερμηνευτική σημείωση, πβ. επαγγελματικούς όρους, ονόματα ζώων κλπ.): *νιάτσα*, *επιτηρητής των αγοροπωλήσεων* (πβ. διαφορές κοινωνικής οργάνωσης), πβ. *γάζα* / *gaza sic Persae aerarium vocant* (Pompeius Mela)

– με αντίστοιχο αντικείμενο αναφοράς: π.χ. ένα περίεργο σύμβολο, που χρειάζεται υποσημειώσεις, επεξηγηματικές παρεκβολές κλπ.

– με παρόμοιο, ανάλογο, ομόλογο αντικείμενο αναφοράς (συνήθως σε εισαγωγικά για να δηλωθεί η μή ταυτότητα περιεχομένου): «*θρησκεία*», «*δίκαιο*», «*αρετή*», «*κανόνας*», «*καθορισμένη τάξη πραγμάτων*», «*ηθική*», «*νόμος*», «*καθήκον*», «*χαρακτήρας*» κλπ. ως μεταφράσεις του ινδικού *dharma*, πβ. *χαϊρέ!* > *vale!*, *αίθερα* → *aethera* → *coelum*

– με άλλα σημειωτικά συστήματα: πβ. χρήση φωτογραφιών στο μυθιστόρημα *Nadja* του Breton (μιά εικόνα είναι κάποτε σαφέστερη από λόγια, πβ. και παραδείγματα κατα τη διδασκαλία), οδηγίες (σε παρένθεση) από θεατρικό συγγραφέα προς αναγνώστη ή σκηνοθέτη

– ημιτελείς: *m...!* (λέξη του Καμπρόν) → *σ...!* (αποφυγή προσβολής της αιδούς)

12. Συμπεράσματα

Η μετάφραση απο μιά γλώσσα σε άλλη είναι μιά δυνατή (σε ποικίλους βαθμούς κατα περίπτωση) και αναγκαία διαδικασία για την επικοινωνία μεταξύ ατόμων και πολιτισμών (πβ. οτι κατα τον Kelly «η Δ. Ευρώπη οφείλει τον πολιτισμό της στη μετάφραση»), παρά τα προβλήματα και τις δυσκολίες που παρουσιάζει (τυπολογικές διαφορές μεταξύ γλωσσών και πολιτισμών, επιλογή μεταξύ μορφής και περιεχομένου κλπ.), καθώς επιστρατεύει τις δυνατότητες και την δημιουργικότητα των γλωσσικών συστημάτων.

Οι μεταφράσεις παρουσιάζουν ποικίλες μορφές και είδη, με διαφορετικές λειτουργίες και χρήσεις (σχέσεις με ποιητική, αισθητική, γλωσσολογία, ψυχολογία, σημειολογία, ανθρωπολογία κλπ.): εξειδικευτικές (επιστημονικές κλπ.) – γενικευτικές, ανθρώπινες – μηχανικές, λογοτεχνικές (πβ. μεταφράσεις ως ανεξάρτητες δημιουργίες) – για τον γενικό αναγνώστη (Pound), πβ. και διερμηνεία, διδακτικά εγχειρίδια κλπ.

Ως γλωσσικό φαινόμενο συνδέονται με άλλα παραπλήσια, όπως η παράφραση, η περίφραση, η ερμηνεία κειμένων, η απόδοση νοήματος (περίληψη κλπ.), η έκφραση περιεχομένου με άλλα σημειωτικά συστήματα.

Ιδανική λογοτεχνική μετάφραση θεωρείται η απόδοση με αντίστοιχα υφολογικά μέσα της υφολογικής μορφής της ΓΠ, σάν να αποτελεί ένα λογοτέχνημα της ΓΣ. Αυτό δέν είναι πάντα δυνατό, ιδίως όταν το γλωσσικό και το πολιτισμικό σύστημα, που αντιπροσωπεύονται στο κείμενο που μεταφράζεται, είναι πολύ διαφορετικά απο τα συστήματα της γλώσσας της μετάφρασης (συγχρονικά ή διαχρονικά, πβ. και τις ιδιαίτερες δυσκολίες που παρουσιάζονται), αλλα επίσης, θα έλεγε κανείς, και επειδή η μετάφραση ίσως θα έπρεπε να δείχνει οτι είναι μετάφραση, για να δώσει την ιδιαίτερη ταυτότητα του πρωτοτύπου ως γλωσσικό αίσθημα (πβ. οτι συχνά η ιδιοματική μετάφραση, σε σύγκριση με το πρωτότυπο, δημιουργεί ένα περίεργο αίσθημα πώσης σε ποιότητα, αλλα βέβαια υπάρχουν και μεταφράσεις καλύτερες απο το πρωτότυπο, είναι όμως πραγματικά μεταφράσεις;).

Bussmann, H., *Lexikon der Sprachwissenschaft*, Kröner 1990

Γούτσος, Δ. (επιμ.), *Ο Λόγος της Μετάφρασης. Ανθολόγιο σύγχρονης μεταφραστικής θεωρίας*, Αθήνα 2001

Encyclopedic Dictionary of Semiotics (ed. Sebeok), Berlin 1986

- Ιστορία της ελληνικής γλώσσας* (επιμ. Α. Χριστίδης), Θεσσαλονίκη 2001
 Ladmiral, J-R., *Traduire, théorèmes pour la traduction*, Paris 1979
 Levý, J., *Umení překladau*, Praha 1963
 Lewandowski, Th., *Linguistisches Wörterbuch*, 1-3, UTB 1975
 Metzler *Lexikon der Literatur- und Kultur Theorie*, Stuttgart 1998
 Mounin, G., *Les problèmes théoriques de la traduction*, Gallimard 1963
New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics, 1993
 Nida, E.A., βλ. Γούτσο
 Steiner, G., βλ. Γούτσο

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Μ. Σετάτος

ABSTRACT

Thoughts and remarks concerning translation and translations

The paper contains general and special personal remarks (with examples taken from Latin and other languages) in the context of translation studies. It consists of the following parts: Introduction, Definition, Scientific research, Translation theories, Aims of translation, History of translation, Position of translations in cultural systems, Translation in a broader linguistic frame, Translation and similar phenomena, Kinds and forms of translations, Problems of translation (lexical, grammatical, sociolinguistic, cultural, aesthetic; Competition and conflict of translations, Original text and translation in different languages) and solutions (direct and indirect translations, translation according to the case, variety and diversity of translations), Conclusions.